

УДК : 94(477.87)«1938»+070.314

УГОРСЬКИЙ ПЛЕБІСЦИТ
У ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ ЖОВТНЯ 1938 РОКУ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРЕСИ КРАЮ)

Купрій Тетяна Георгіївна

кандидат історичних наук, доцент,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-7305-5411
t.kuprii@kubg.edu.ua

Надіслано:

05.02.2020

Рецензовано:

15.02.2020

Прийнято:

28.02.2020

Тиміш Лідія Ігорівна

кандидат історичних наук, доцент,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
м. Дрогобич, Україна
ORCID: 0000-0002-2142-8917
lidatymish21@gmail.com

Метою дослідження є аналіз матеріалів періодичних видань Підкарпатської Русі, які містять інформацію та інтерпретації запланованого Угорщиною плебісциту в Підкарпатській Русі в жовтні 1938 р. Для комплексного аналізу міждержавних відносин країн центральної Європи у передвоєнний час цінними виявилися використання принципу багатофакторного аналізу, системно-аналітичного та синергетичного підходів. Значимість наукової розвідки полягає у тому, що вперше на основі комплексу різноманітних джерел розкрито процес перебігу раніше маловідомого референдуму в Закарпатті, який таки не відбувся, але готувався як планова спецоперація гібридного протистояння. Плебісцит мав стати спробою ревізії результатів як Версальської системи, так і засобом тиску на світові держави в контексті Другої чехословацької кризи. Для здійснення власних намірів Угорщина вичікувала слушного моменту, зокрема коли у Підкарпатській Русі було сформовано коаліційний уряд з більш ніж лояльним до Угорщини прем'єром А. Бродієм, на часі стало питання запланованого референдуму, яким би змінив історичні долі як України, так і Угорщини. Під час дослідження встановлено плани і дії угорської влади в реалізації територіального приєднання українських земель. Проведений аналіз продемонстрував перебіг

гібридної політики, котру реалізовували не тільки угорські політики, але і приєднані до них українські посадові особи.

Ключові слова: плебісцит; друга чехословацька криза 1938 року; Мюнхенська змова; Підкарпатська Русь; Карпатська Україна; Угорщина; автономія.

Kuprii Tetiana, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Boris Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine;

Tymish Lidiia, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, Ukraine

October 1938 Hungary Plebiscite in Subcarpathian Rus, (Based on the Press Materials)

The main objective of the study is to analyze the materials of periodicals of Subcarpathian Rus' containing information and interpretations of the plebiscite planned by Hungary in Subcarpathian Rus' in October 1938. For the comprehensive analysis of the interstate relations of the countries of Central Europe in the prewar period, the use of the principle of multivariate analysis, system-analytical and synergetic approaches were valuable. The complex of various sources allowed to reveal the process of the previously unknown referendum in Subcarpathia, which did not take place, but was prepared as a planned special operation of the hybrid confrontation. The plebiscite was intended to be an attempt to revise the results of both the Versailles system and a means of pressure on world powers in the context of the Second Czechoslovak Crisis. Hungary was waiting for the right moment to fulfill its intentions, in particular when a coalition government was formed in Subcarpathian Ruthenia with Prime Minister A. Brodiy loyal to Hungary, and in time there was a question of a planned referendum that would change the historical fate of both Ukraine and Hungary. During the study, the plans and actions of the Hungarian authorities in implementing the territorial accession of Ukrainian lands were established. The analysis demonstrated the progress of hybrid policy, which was implemented not only by Hungarian politicians but also by Ukrainian officials attached to them.

Key words: plebiscite; second Czechoslovak crisis of 1938; Munich conspiracy; Subcarpathian Rus; Carpathian Ukraine; Hungary; autonomy.

Купрій Тетяна Георгіївна, Тиміш Лідія Ігорівна
Угорський плебісцит у Підкарпатській Русі жовтня 1938 року
(за матеріалами преси краю)

Купрій Татяна Георгиевна, кандидат исторических наук, доцент, Киевский университет имени Бориса Гринченко, г. Киев, Украина;

Тымиш Лидия Игоревна, кандидат исторических наук, доцент, Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко, г. Дрогобыч, Украина

Венгерский плебисцит в Подкарпатской Руси в октябре 1938 года по материалам прессы края

Целью исследования является анализ материалов периодических изданий Подкарпатской Руси, которые содержат информацию и интерпретации запланированного Венгрией плебисцита в Подкарпатской Руси в октябре 1938 года. Для комплексного анализа межгосударственных отношений стран Центральной Европы в предвоенное время ценными оказались использования принципа многофакторного анализа, системно-аналитического и синергетического подходов. Значимость научной разведки заключается в том, что впервые на основе комплекса разнообразных источников раскрыт процесс течения ранее малоизвестного референдума в Подкарпатье, который таки не состоялся, но готовился как плановая спецоперация гибридного противостояния. Плебисцит должен был стать попыткой ревизии результатов как Версальской системы, так и средством давления на мировые государства в контексте Второго чехословацкого кризиса. Для осуществления собственных намерений Венгрия выжидала удобного момента, в частности, когда в Подкарпатской Руси было сформировано коалиционное правительство с более чем лояльным к Венгрии премьером А. Бродием, решался вопрос запланированного референдума, который бы изменил исторические судьбы как Украины, так и Венгрии. В ходе исследования установлено планы и действия венгерских властей в реализации территориального присоединения украинских земель. Проведенный анализ продемонстрировал ход гибридной политики, которую реализовывали не только венгерские политики, но и присоединенные к ним украинские должностные лица.

Ключевые слова: плебисцит; второй чехословацкий кризис 1938 года; Мюнхенский сговор; Подкарпатская Русь; Карпатская Украина; Венгрия; автономия.

Вступ

Мюнхенська криза 1938 року радикально вплинула на динаміку політичних процесів у світі, передусім у Центральній та Східній Європі. Після дій гітлерівської Німеччини, Угорщина, досягаючи іреденти, та керуючись ідеєю «збирання всіх мадярських земель», відразу на всіх дипломатичних рівнях (шляхом проведення референдуму, або міжнародного арбітражу) настійливо домогалася від Чехословаччини (ЧСР) повернення території Закарпаття (Підкарпатської Русі), регіону, де проживали угорці. Перевагу надавали першому несилловому варіанту вирішенню питання. До початку жовтня 1938 року помітних зрушень у цьому напрямку не було, тому Угорщина очікувала рішучих дій Німеччини у Судецькому регіоні та планувала проведення у Підкарпатті плебісциту населення, результатом якого мала бути анексія території, на якій мешкало також багато українців. Коли у Підкарпатській Русі було сформовано коаліційний уряд з більш ніж лояльним до Угорщини прем'єром А. Бродієм, на часі стало питання запланованого референдуму, яким би змінив історичні долі як України, так і Угорщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Джерельним підґрунтям наукової розвідки є документи, що зберігаються у Державному архіві Закарпатської області (DAZO), опубліковані архівні матеріали представлені радянськими та українськими збірками документів, зарубіжною українською, епістолярною та мемуарною спадщиною сучасників передвоєнних подій на Закарпатті А. Волошина, Ю. Бращайка, А. Бродія, В. Гренджа-Донського, Ю. Химинця, В. Шандора, науковими дослідженнями М. Вегеша, С. Віднянського. П. Гай-Нижника, П. Лепісевич, Т. Купрій, Л. Тиміш, В. Трохимович, М. Хром'як та інших. Безпосередньо документальним підтвердженням тенденцій та особливостей перебігу кризових подій 1938 року крізь періодику слугують газетні та журнальні видання різних ідеологічних напрямів «Українське слово», «Нова свобода», «Карпаторусский голос».

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Комплексний аналіз джерельної бази та наукових досліджень, у змісті яких автори розкривали згадану проблему, свідчить про те, що окремі аспекти перебігу II чехословацької кризи 1938 року, зокрема територіальні вимоги Угорщини, які мали завершитися референдумом, мали недостатню академічну апробацію.

Формулювання мети і завдань статті

Аналіз та узагальнююче осмислення у авторській модифікації основних інтерпретацій чинників і спроб угорського уряду провести плебісцит осінню 1938 р. в Підкарпатській Русі, які вплинули на розгортання державницького руху в регіоні є метою дослідження. Комплекс різноманітних джерел дозволив

Купрій Тетяна Георгіївна, Тиміш Лідія Ігорівна
Угорський плебісцит у Підкарпатській Русі жовтня 1938 року
(за матеріалами преси краю)

розкрити процес перебігу раніше маловідомого референдуму в Підкарпатті, який таки не відбувся, але готувався як планова спецоперація гібридного протистояння.

Методологічною основою наукової розвідки є принцип історичного методу та наукова об'єктивність. Системно-аналітичний підхід дозволяє розглядати джерела, сутність і специфіку міжнародних процесів та явищ передвоєного періоду. На підставі історичних та політичних досліджень у світі та в Україні здійснювалося відкриття взаємозв'язків внутрішніх і зовнішніх факторів розвитку суспільно-громадських відносин, що передбачає принцип багатофакторного аналізу. Питання ідеологічної та соціальної вагомості авторитету політики поступок та компромісів в контексті формування концепцій політичної культури забезпечує синергетичний підхід як інтегрального сприйняття об'єкта дослідження так і всебічного аналізу зв'язків між його окремими елементами.

Виклад основного матеріалу дослідження

У контексті Мюнхенської змови Угорщина, скориставшись слабкістю Чехословаччини, висунула територіальні претензії на Підкарпатську Русь та Східну Словаччину. Через це світовий інтерес до маленької території з більшістю українського (русинського) населення залишався в топових позиціях інформаційних видань. За першу половину жовтня 1938 р. вийшло 232 статті присвячені Закарпаттю. Міністр оборони Великої Британії Томас Інскіп завначав: *«Нашу активність навколо малого і майже незнаного краю можна пояснити тим великим значенням, яке Підкарпаття може відіграти для його трьох сусідів. Британія морально зобов'язана гарантувати кордони ЧСР...»* Особливе значення мало одержання статусу автономії Підкарпатської Русі, тому, як підкреслював міністр *«...питання передачі земель Угорщині вийшло за межі допустимого, бо у Підкарпатській Русі було проголошено автономію, на зразок Словацької, і це змінило ситуацію. У іншому випадку приєднали б не обговорюючи»* (Nova svoboda, October 14, 1938, p. 1).

Підкарпатське видання «Нова свобода» з посиланням на «The Yorkshire Post» підтверджувало думку британської влади, що *«щастя русинів полягало в тому, що вони створили уряд на кшталт словацького і уникнули відкритої анексії своєї території»* (Nova svoboda, October 34, 1938, p. 2). Німецькі часописи зайняли нейтральну позицію щодо автономії Підкарпаття. Коли у світовій пресі піднімали питання про етнічну самовизначеність, то звучали моральні вимоги до Радянського Союзу, який би повинен віддати інші території України задля реалізації права націй на самовизначення (Ukrainske slovo, October 8, 1938, p. 1).

Під час судетонімецької кризи, яка з кожним вересневим днем 1938 р. послаблювала Чехословаччину (справжнім генератором сепаратизму, розхитування і дестабілізації ситуації у ЧСР була Судето-німецька партія

Конрада Генляйна), національний поступ підкарпатців оцінювали з Праги заангажовано і не об'єктивно. У чеському виданні «Podkarpatske hlasy», а також «Lidové noviny», «A-Zet», «Venkov», як і в угорській газеті «Keleti Újság» у кінці вересня лунали звинувачення на адресу Центральної Руської Народної Ради та зокрема москвофіла С. Фенцика, який оголосив про об'єднання з блоком національних меншин ЧСР (Nova svoboda, October 1, 1938, p. 1).

Українські видання гостро реагували, посилаючись на законодавчі підстави реалізації автономії Підкарпатської Русі, зафіксовані у Сен-Жерменському договорі і Чехословацькій Конституції 1920 року: *«Нас звинувачують, що ми уподоблюємося генляйнівцям. Геть з фікціями! Нас не можна порівнювати з судетськими німцями, бо нашу автономію забезпечують мирові договори та Конституційна грамота. Українці не проголошують приєднання до матірньої держави, в чому хочуть переконати світову громадськість представники москвофільської ради й «Руського блоку». Ми українці не мали ні голосу, ні впливу на перебіг чехословацьких справ, але були лояльними до законної влади. Віримо, що наш дружній чеський народ приступить для оформлення нового кращого ладу у своїй державі»* (Ukrainske slovo, September 8, 1938, p. 1).

Зрештою, на думку істориків Закарпаття, Підкарпатська Русь з більшістю українського населення, було регіоном, яке вибороло автономні права нарівні з чехами і словаками (Вегеш) а також юридичний статус краю з жовтня 1938 до березня 1939 рр. перевищував межі автономії й наближався до федерації (Маркусь).

Одна з найбільших загроз нового державного утворення – іредента проугорських сил, що з кожним днем нагнітала ситуацію у краї. Задля посилення ефекту «турботи матірньої держави» використовувалися не тільки заклики на зібраннях і демонстраціях, а й інші пропагандистські методи і технології. Ф.Ревай, член коаліційного уряду, зібрав цілу колекцію антиукраїнських та античеських листівок початку жовтня 1938 р. Листівкова пропаганда посилилась під час підготовки до плебісциту, проведення якого вимагав угорський уряд (Hrendzha-Donskyi 2003, pp.311–315). Проугорську агітацію проводив так званий «Комитет незалежності русинов», закликаючи до античеських провокацій:

Купрій Тетяна Георгіївна, Тиміш Лідія Ігорівна
Угорський плебісцит у Підкарпатській Русі жовтня 1938 року
(за матеріалами преси краю)

«Русинь!»

*Одбила вже година! Стрясме зо себе ярмо чеськое!
Дурисвіти-Чехи провалилися! Най живе Самостойна Руська Країна!
Выгойкайме цылому свыту нашу неодвислость! Геть од дябла Праги!
Брехньою есть, что ми Мадяры вам забереме земли!
Мадярщина принесе Вам новы поля и льпший хльбець!
Прилучайтесь до Мадярщини».*

Примітка: мова оригіналу (DAZO)

23 жовтня 1938 р. на третьому засіданні уряду А. Бродія міністр Е. Бачинський поінформував присутніх про перемовини між Чехословаччиною й Угорщиною щодо встановлення нових кордонів між ними та претензії останньої на південні райони Закарпаття, заселені угорцями. Того ж дня було проголошено, що територія на півдні Карпат, населена українцями («область руських»); є автономією згідно мирних угод; її цілісність і неподільність визнали світові держави і тому зміна територіального устрою краю можлива лише при умові забезпечення прав на самовизначення всього корінного населення за результатами демократичного всенародного голосування (Razghulov, 1995, р. 5). Рішення А. Бродія про територіальну цілісність краю за принципом плебісциту, було «на руку» угорським ініціаторам його проведення. Разом з тим, це питання, що торкалося територіальної цілісності республіки, виходило за рамки повноважень автономного уряду Підкарпатської Русі та суперечило конституційним нормам Чехословаччини.

Ідея реалізації плебісциту неоднозначно сприймалася різними політичними рухами у Закарпатті. Партії й громадські організації москвофільського напрямку цю ідею підтримували. Саме вони на скликаних А. Бродієм закритих зборах Центральної Руської Народної Ради стали ініціаторами плебісциту, проти якого виступили представники українського напрямку. Перша Українська Народна Рада під керівництвом А. Волошина провела нараду в Ужгороді, на якій прийняла рішення не протестувати проти приєднання до Угорщини мадярської етнографічної території (Див. Рис.1.), але рішуче виступати проти плебісциту та відстоювати принцип федерації ЧСР (Vidnianskyi, 2009, р. 187).

Рис. 1. Титульна сторінка «Нової свободи» за 27 жовтня 1938 р.

На підтвердження цього публічно надавали докази визначення національної ідентичності: «Чим певніше нові кордони будуть триматися етнографічних меж і чим менше будуть змішані національності, тим скоріше наступить спокій та мир, викликаний наслідком Версальської плутанини. Сама Німеччина, обмежуючи свої претензії корінною судецькою областю, надала доказ, що вона вважає тільки такі розв'язання тривкими» Nova svoboda, October 15, 1938, p. 2). Такі заяви, на думку проукраїнських сил, були виправдані, оскільки слов'яни не бажали приєднуватися до угорців (Ukrainske slovo, October 28, 1938, p. 1).

У відповідь на заяви голови уряду 25 жовтня 1938 празький уряд прийняв рішення про розпуск політичних партій, хоча на Закарпатті розпорядженням віце-губернатора А. Бескида була заборонена діяльність лише комуністичної партії, яка виступила проти автономії. Боячись несприятливих для себе результатів референдуму, чехословацька влада при підтримці, як не дивно, студентських організацій руського напрямку «Возрождение», «Пролом», «Союз», на розширеному засіданні за участю Кабінету міністрів автономних

Купрій Тетяна Георгіївна, Тиміш Лідія Ігорівна
Угорський плебісцит у Підкарпатській Русі жовтня 1938 року
(за матеріалами преси краю)

Словаччини і Підкарпатської Русі 26 жовтня погодилася на арбітражне рішення з приводу вимог Угорщини (Delehan, Vyskvarko, 2009, p. 42).

Прем'єр А. Бродій при підтримці москвофіла С. Фенцика не погодився з рішенням центрального уряду та став вимагати проведення на Закарпатті всенародного плебісциту в контексті «*єдиного розумного рішення для русин*» (Karpatorusskyi holos, October 15, 1938, p. 2). Українські політичні сили та представлені їх міністри автономного уряду Підкарпатської Русі на знак протесту проти відвертої проугорської діяльності прем'єр-міністра та його однодумців, 26 жовтня 1938 року, подали у відставку. Федеральний уряд Чехословаччини їх відставку не прийняв, а після рішення відповідних юридичних інстанцій звільнив з посади прем'єра А. Бродія, звинувативши у порушенні «Закону про охорону республіки» (Див. Рис. 2).

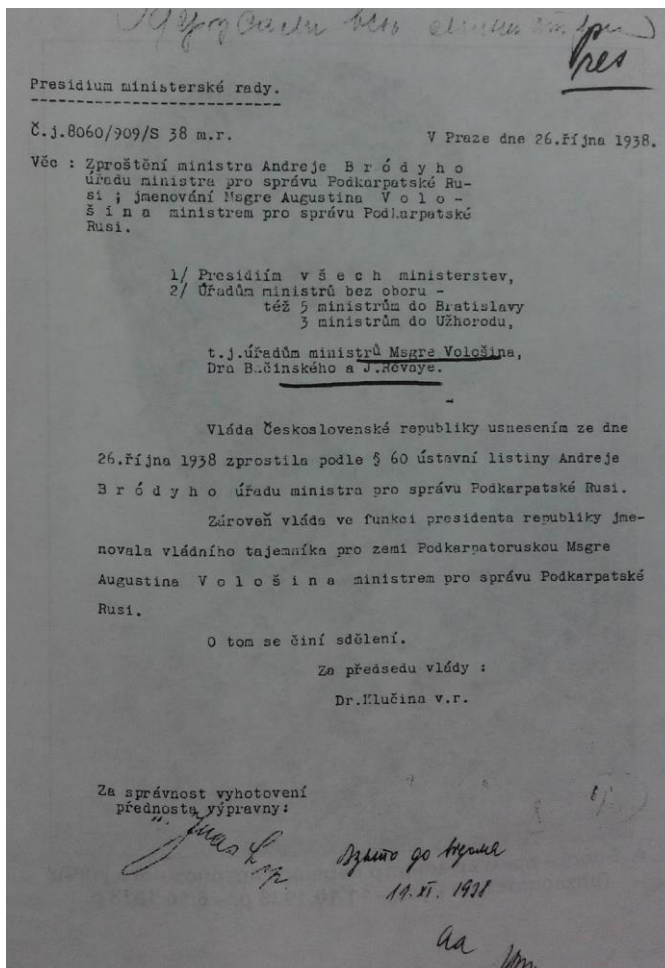

Рис. 2. Циркуляр Президії ради міністрів Чехословаччини про звільнення Андрія Бродія з посади прем'єр-міністра Підкарпатської Русі (Delehan, Vyskvarko, 2009, p. 49).

А. Бродій виступав за приєднання Закарпаття до Угорщини не тільки з особистих чи ідейних міркувань. Як виявилось, його діяльність була керована і фінансована з-за кордону, що було документально підтверджено на початку жовтня 1938 р. Зокрема те, що прем'єр тривалий час виступав під псевдонімом «Берталон» і підтримував зв'язки з угорськими спецслужбами через свою дружину (Ádám, Juhász, Kerekes, 1962, pp. 111–112). 26 жовтня 1938 року на сторінках «Бюлетеня пресової Служби Карпатської України» повідомлялося, що *«у Бродія найшли ману Карпатської України, на якій він сам розділив половину мадярам, а половину полякам та багато грошей»* (Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti).

Колишнього прем'єра арештували у Празі за державну зраду, зв'язки із ворожими закордонними елементами та профашистську діяльність на користь Угорщини. Його соратнику С. Фенцику вдалося переховатися у польській амбасаді у Празі, а згодом втекти в Угорщину, де він був призначений членом угорського парламенту. Чехи, хоч із запізненням, визнали свою неправоту щодо українського національного руху і з посиланням на «Prazhski List» вказували *«... В останні 20 років виявилася повна непрактичність нашої національної політики. Ми увесь час підтримували рускій а не український (іредентисичний) рух. Бродій і Фенцик виступили проти чехів і готували плебісцит. А. Демко російською мовою вітав угорців в Мукачеві. Підкарпаття зберегли українці і чехи, а рускій напрямок іде за угорцями»* (Nova svoboda, Novemver 27, 1938, p. 1).

Проте цілковиту перемогу українські сили ще мали здобути, сформувавши єдиний фронт громадської думки. Зробити це вдалося не одразу. Описуючи події 30 жовтня 1938 року, коли в ряді міст Закарпаття пройшли антиукраїнські демонстрації на підтримку уряду А. Бродія, В. Гренджа-Донський відзначав: *«Вже з самого ранку ми бачили величезне напруження і ворожнечу до нас... Перед народним домом ворожа юрба, наче оси: «Геть з українцями! Хай живе Бродій! Хай живе Горті!...»* І таких випадків було чимало (Hrendzha-Donskyi, 1987, p. 108).

Враховуючи повідомлення, які подав «Карпаторусский Голос» (Karpatorusskyi holos, October 15, 1938, p. 1) від колишнього міністра МЗС В. Панейка, про ймовірне автономне об'єднання підкарпатців та галичан за підтримки Німеччини, не дивно, що поляки та інші сусіди, зважаючи на ці обставини, стали найбільшими лобістами угорських інтересів (Trofymovych., 2018, p. 315). Профашистські держави, котрим напередодні II Світової війни дозволили виконувати роль міжнародного третейського судді, не підтримували ідею референдуму, що провокував би безкінечні національні конфлікти. Тому рішення про передачу частини території Підкарпаття як і Словаччини задля тамування апетитів і на підтримку амбіцій Угорщини, виніс Перший Віденський арбітраж.

Висновки

Мюнхенська угода Англії, Франції, Німеччини та Італії створила в Центральній Європі надзвичайно вигідну для Угорщини ситуацію, яка дозволила поетапно, заплановано впливати на долю української частини карпатського регіону. Зміна кордонів ЧСР призвела до активізації територіальних претензій та ревізії за етнічним принципом зі сторони Угорщини, яка впродовж всього міжвоєнного періоду прагнула переглянути результати Першої світової війни. Чехословаччина була значно ослаблена внаслідок втрати важливих позицій і Угорщина не втратила шанс скористатися ситуацією. Територія підкарпатського краю стала ареною «гібридної війни» з боку Мадярщини. Боротьба перед світовою громадськістю за принцип права на самовизначення в територіально-історичному контексті Угорщина намагалася реалізувати малою кров'ю – шляхом плебісциту. На жаль, задумані плани в жовтні 1938 року для мадяр не збулися із-за низки факторів серед яких були і небажання світових лідерів йти на поступки на шкоду собі, і своєчасну реакцію федерального чехословацького уряду, і потуги опору проукраїнських політичних сил. Проте поразка Угорщини на полі виборчого процесу через кілька днів увінчалася перемогою результатами третейського суддівства.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. Перспективи подальших досліджень можуть розкриватися у широкому колі наукових розвідок міжнародних відносин, політології, історії, конфліктології, етнології тощо. Комплексного наукового підходу до дослідження потребує питання методів та форм «м'якої» сили політики світових гравців передвоєнного світу, визначення основних тенденцій українського державотворення Карпатської України та формування завдяки йому політичного іміджу країни.

References:

1. Ádám, M., Juhász, G., Kerekes, L. ed. (1962). *Venhryia y Vtoraia myrovaia voina: sekretnye diplomaticheskye dokumenty ystoryy kanuna y peryoda voiny* [Hungary and World War II: Secret diplomatic documents on the history of the eve and the war]. Moscow: Polyizdat.
2. Brashchaiko, Yu. (2009). *“Shcho vydiv ya na Zakarpattiu...”* [“What I saw in Transcarpathia...”]. Uzhhorod: Lyra,
3. Brodii, A. (1935). *My, avtonomisty, buduemo novu vilnu avtonomnu Pidkarpatsku Rus* [We, the autonomists, are building a new free autonomous Subcarpathian Russia]. Uzhhorod: Tserkovnyi kalendar.
4. DAZO [State archive of Transcarpathian region], f.117, op.1, spr.327, ark. 9–11.
5. Delehan, M., Vyskvarko, S. ed. (2009). *Karpatska Ukraina (1938–1939)* [Carpathian Ukraine (1938 – 1939)]. Uzhhorod: Karpaty.

6. *Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti (DAZO)* [State archive of Transcarpathian region], f. 2. op.1, case 325, sheet 53.

7. Dovganych, O. D., Korsun, O. M., ed. (2007). *Ternystyi shliakh do Ukrainy : Zbirnyk arkhivnykh dokumentiv i materialiv. Zakarpattia v yevropeiskii politytsi. 1918 – 1919, 1938 – 1939, 1944 – 1946 rr. XX st.* [The Stinging Way to Ukraine: A Collection of Archival Documents and Materials. Transcarpathia in European politics. 1918 – 1919, 1938 – 1939, 1944 – 1946. XX century]. Uzhhorod: "Vydavnytvo Zacarpattya".

8. Hay-Nyzhnyk, P. (2018). Karpats'ka Ukraina (Pidkarpats'ka Rus') 1938-1939 rr. Yak odna iz «rozminnyh monet» Myunchenskogo dogovoru. [Carpathian Ukraine (Subcarpathian Russia) 1938-1939 as one of the "coins" of the Munich Treaty]. *Gilea*. Vyp. 139. pp.48–56.

9. Hrendzha-Donskyi, V. (1987). *Shchastia i hore Karpatskoi Ukrainy: Shchodennyk. Tvory.* [Happiness and Sorrow of the Carpathian Ukraine: Diary. Writings], T. VIII. Washinhton: Vydannia Karpatskoho Soiuzu.

10. Hrendzha-Donskyi, V. (2003). *Ya tezh ukrainets* [I am also Ukrainian]. Uzhhorod; Zakarpattia.

11. *Karpatorusskyi holos* [Carpathian-Russian Voice]: dated 15 October 1938.]

12. Khymynets, Yu. (1984). *Moi sposterezhennia iz Zakarpattia* [My observations from Transcarpathia]. New York: Vydannia Karpatskoho Soiuzu.

13. Kuprii, T., Tymish, L., Panasiuk, L. (2019). Subcarpathian Ruthenia in conditions of pre-war international crisis of 1938 and territorial encroachments of neighboring states (on regional press materials). *Skhid*. issue 164(6), pp. 75–82. DOI: 10.21847/1728-9343.2019.6(164).186957.

14. Lepisevych P. M., Khromiak M. D. (2015). *Derzhavotvorchi protsesy ta zovnishnopolitychna diialnist Karpatskoi Ukrainy (1938 – 1939 rr.)* [State-making processes and foreign policy activity of the Carpathian Ukraine (1938 – 1939)]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav* [Collection of scientific works of Lviv State University of Internal Affairs], issue 1, pp. 27–36.

15. *Nova svoboda* [New Freedom] : dated 14 October 1938.

16. *Nova svoboda* [New Freedom] : dated 15 October 1938.

17. *Nova svoboda* [New Freedom] : dated 27 November 1938.

18. *Nova svoboda* [New Freedom] : dated 27 October 1938.

19. *Nova svoboda* [New Freedom]: dated 1 October 1938.

20. *Nova svoboda* [New Freedom]: dated 13 October 1938.

21. Razghulov, V. (1995). Delo № 148423 [Case № 148423]. *Karpatskaia panorama*. 26 sentiabria.

22. Shandor, V. (1995). *Spomyny. T. 1 : Karpatska Ukraina. 1938 – 1939* [Memories. Volume 1: Carpathian Ukraine. 1938 – 1939]. Uzhhorod : MPP «Hrazhda».

23. Trofymovych, V. V., Trofymovych, L. V. (2018). Pytannia Pidkarpats'koi Rusi u zovnishnopolitychnykh rozrahunkah Pol'shchi (zhovten' 1938 – berezen' 1938)

Купрій Тетяна Георгіївна, Тиміш Лідія Ігорівна
Угорський плебісцит у Підкарпатській Русі жовтня 1938 року
(за матеріалами преси краю)

[Questions of Subcarpathian Russia in Poland's Foreign Policy Estimates (October 1938 – March 1939)]. *Rusyn* [Rusin], no. 52, pp. 309–328. DOI: 10.17223/18572685/52/21.

24. *Ukrainske slovo* [Ukrainian Word] : dated 08 October 1938.

25. *Ukrainske slovo* [Ukrainian Word] : dated 17 September 1938.

26. *Ukrainske slovo* [Ukrainian Word] : dated 28 October 1938.

27. Vehesh, M. M. (2018). Derzhavno-pravovi osnovy isnuvannia Karpato-Ukrainskoi derzhavy (1938–1939) [State Legal Basis of the Carpatho-Ukrainian State (1938 – 1939)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu* [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University], issue 3, pp. 17–28 .

28. Vidnianskyi, S. (2009). Zakarpattia – Pidkarpatska Rus: vid zdobuttia avtonomii do proholoshennia nezalezhnoi derzhavy (do 70-richchia Karpatskoi Ukrainy). [Transcarpathia – Subcarpathian Rus: From the Autonomy to the Declaration of an Independent State (to the 70th Anniversary of the Carpathian Ukraine)]. *Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka* [Ukraine of the XX century: culture, ideology, politics], no. 15, pp. 184–207.

29. Voloshyn, A. O. (1959). *Spomyny: relihiino-natsionalna borotba karpatskykh rusyniv-ukraintsiv proty madiarskoho shovinizmu* [Memories: Religious-national struggle of Carpathian Ruthenians-Ukrainians against Hungarian chauvinism]. Philadelphia: Vydavnytstvo “Karpatskyi Holos”.

© Купрій Т. Г., Тиміш Л. І., 2020